

ЧАС І ЭВАЛЮЦІЯ: ДА ПЫТАННЯ ПАРАДЫГМЫ САЦЫЯЛЬНАЙ ТРАНСФАРМАЦЫІ Ў ДЫСКУРСЕ ДРУКУ БХД – БНА МІЖВАЕННАГА ПЕРЫЯДУ

АЛЯКСАНДР ПАГАРЭЛЫ

Анотацыя: У міжваеннай перыяд беларускія хрысціянскія дэмакраты высунулі эвалюцыйную канцэпцыю трансфармацыі заходнебеларускага вясковага грамадства. Важным элементам такой трансфармацыі былі не толькі палітызацыя грамадскага часу, але і спробы распаўсюдзіць яго рацыянальнае бачанне сярод беларускага сялянства. Адначасова прызнавалася множнасць уяўленняў пра час у грамадстве, якое толькі пачынала ператварацца ў мадэрнае.

Ключавыя словы: грамадскі час, тэмпаральнасці, сацыяльныя змены, беларусы, міжваенная Польшча.

TIME AND EVOLUTION: TOWARD THE PARADIGM OF SOCIAL TRANSFORMATION IN THE MEDIA DISCOURSE OF INTERWAR ERA BELARUSIAN CHRISTIAN DEMOCRACY

Abstract: In the interwar era Belarusian Christian democrats conceived an evolutionary paradigm of social transformation of West Belarusian rural society. Attempts aimed at politicization of social time were coupled with efforts of spreading among West Belarusian peasantry a rational view of social time as conducive to social change. However, the multiplicity of social times was recognized by Christian Democratic intellectuals and politicians, too, as West Belarusian rural society was only at an early stage of transformation into a modern one.

Keywords: Social Time, Temporalities, Social Change, Belarusians, Interwar Poland.

У міжваеннай Заходняй Беларусі розныя палітычныя сілы і арыентацыі глядзелі на магчымасці сялянскага беларускага соцыуму да сацыяльнай трансфармацыі праз прызму эвалюцыйнай парадыгмы. Разнастайныя падыходы да сацыяльнай эвалюцыі абумоўлівалі тактыку і стратэгію заходнебеларускіх палітычных партыяў.

Сярод прадстаўнікоў беларускага нацыянальнага руху тагачаснай Заходняй Беларусі марксізм карыстаўся найбольшай папулярнасцю. Ідэі эвалюцыі і пераходу ад адной сацыяльна-эканамічнай фармацыі да другой былі прывабнымі як для адукаванай беларускай інтэлігенцыі, якой гэтая ідэалогія абяцала ролю лідара і збаўцы беларускага народа, так і для сялянства, якое ўспрымала марксісцкую прапаганду КПЗБ у міленарыстычных катэгорыях надыходу тысячагадовага валадарства. Гвалтоўная рэвалюцыя ў кароткатэрміновай перспектыве з'яўляўся шляхам да камуністычнага варыянта мадэрнасці.

Менавіта пытанне выбару паміж гвалтоўным рэвалюцыйным ці паступовым эвалюцыйным развіццём адрознівала апанентаў марксістаў з КПЗБ – беларускіх хрысціянскіх дэмакратаў. Ідэя негвалтоўнасці і мірнай трансфармацыі грамадства была ў цэнтры іх дыскусіяў аб уласнай ідэалогіі. Хадэцкая канцэпцыя стваральнай “беларускай пазітыўнай працы” супрацьпастаўлялася рэвалюцыйнаму гвалту і радыкалізму. Беларуская хрысціянская дэмакратыя фармулявала ідэі эвалюцыйнай трансфармацыі беларускага грамадства ў бок нацыянальнай незалежнасці, дэмакратыі, развіцця прыватнай уласнасці дэманстравалі менавіта беларускія хадэкі.

У фокусе нашай увагі – артыкулы і карэспандэнцыі, якія публікаваліся ў выданнях блізкіх да БХД у Вільні. Гэта “Krynica” (1917–25), “Biełaruskaja krynica” (1925–37), “Chryścijanskaja dumka” (1928–39), “Шлях моладзі” (1929–39) і “Самапомач” (1932–39). Таксама цікавай у гэтай сувязі будзе “Студэнцкая думка” (1924–26, 1928–30, 1935), дзе друкаваліся аўтары з блізкімі да БХД пазіцыямі.

Стывен Хэнсан услед за Максам Вэберам вылучыў тры тыпы грамадскага часу: традыцыйны, мадэрны (або рацыянальны) і харызматычны. Калі першы тып характэрны для аграрнага грамадства з цыклічным працяканнем часу і ў ім адсутнічае абстрактная тэмпаральная сістэма каардынат, то рацыянальны час уяўляе сабой абстрактную сістэму каардынат, незалежную ад канкрэтных падзей. Ён заснаваны на пэўным комплексе неперсанальных правілаў і дысцыпліне.

У сваю чаргу харызматычны тып грунтуецца на перакананні, што звычайны час можна пераадолець, магчыма яго “наздагнаць” ці нават “паскорыць”. Гэта характэрна для тых супольнасцей і грамадстваў, якія ўспрынялі харызматычнае правадырства.

Можна сцвердзіць, што на ўзроўні палітычнага дыскурсу ў Заходняй Беларусі адбывалася своеасаблівая палітызацыя грамадскага часу. Час ператвараўся ў палітычны рэсурс. Палітычныя рухі і партыі намагаліся ўкараніць сваё бачанне будучыні і часу. Але ўнутры таго, што можна было б назваць ідэалогіяй БХД, не існавала нейкай цэльнай канцэпцыі эвалюцыі ці адназначна сфармуляванай дактрыны ці погляду на час.

Зыходным пунктам для дэбатаў аб часе была тэза аб адсталасці. У хадэцкіх выданнях сцвярджалася, што заходебеларускае грамадства адсталае ў выніку папярэдняй гісторыі параўнальна з іншымі краінамі і народамі Еўропы.

Калі разгледзець праблему сацыяльнай эвалюцыі ў ідэалогіі БХД у больш шырокім кантэксце, трэба звярнуць увагу на тое, што яна была пад істотным уплывам гістарычнага вопыту польскага пазітывізму XIX стагоддзя. Было нават і падабенства да расійскага марксізму ў тым, што беларуская хадэцыя надавала вялікую ролю “іншаму”: народам Еўропы і свету як прыкладу для беларусаў. Як сцвярджае Браян Портэр, расійскія марксісты XIX стагоддзя сфармулявалі тэзу, паводле якой больш індустрыялізаваная і развітая краіна ўяўляе вобраз будучыні для менш развітай і адсталай. У такім ключы розныя краіны Цэнтральна-Усходняй Еўропы і іншых рэгіёнаў уяўлялі сабой своеасаблівыя ступені ў эвалюцыі, якія беларускія хадэкі бачылі як абавязковыя этапы для праходжання беларускім грамадствам. Гэтыя краіны ўвасаблялі магчымую будучыню для беларусаў.

Такімі краінамі і рэгіёнамі былі Заходняя Украіна, незалежная Літва і іншыя. Называліся нават тэрміны як 50 гадоў, якія спатрэбіліся чэхам і славакам, каб дасягнуць высокага ўзроўню развіцця адукацыі, нацыянальных інстытутаў і дэмакратыі. Але найвышэйшым ідэалам заставаліся англасаксонскія дэмакратыі – Вялікабрытанія і ЗША, а ў сэнсе высокіх стандартаў жыцця – краіны скандынаўскай поўначы Еўропы, а не дыктатарскія рэжымы міжземнаморскага поўдня ці бальшавіцкі рэжым у СССР на ўсходзе.

Сярод беларускіх хадэкаў увядзенне дысцыпліны часу ўспрымалася як неабходнасць, без выканання якой нельга адпавядаць мадэрнасці, якая разумелася ў кантэксце актыўнага грамадзянскага жыцця і пазіцыі, удзелу ў палітыцы і культурным жыцці не толькі інтэлектуалаў і палітыкаў, але і шырокіх пластоў вясковага насельніцтва.

Эвалюцыйная парадыгма не толькі вызначала логіку палітычнай праграмы і рыторыку прадстаўнікоў палітычнага руху БХД. Яго друкаваныя органы заклікалі беларускіх сялян перагледзець стаўленне да часу і пачаць яго ашчаджаць, планавачь гаспадарчую дзейнасць паводле сучасных календароў. Такім чынам хадэцкія актывісты жадалі

наблізіць заходнебеларускага селяніна да рацыянальнага разумення часу.

Хадэцкія выданні заклікалі да пераасэнсавання традыцыйнай сельскагаспадарчай дзейнасці як інтэнсіўнай, і паводле стандартаў, прамысловасці, а не як традыцыйнай і экстэнсіўнай. На думку беларускіх хадэкаў, большая адказнасць за час, планаванне і ашчаднасць павінны былі прывесці да пазітыўных зменаў унутры заходнебеларускага соцыуму, спрыяць яго ператварэнню ў сучаснае грамадства шляхам эвалюцыі.

Кожнае грамадства прадукуе і жыве не паводле аднаго, а паводле мноства часавых рытмаў і тэмпаральнасцяў. Апрача рацыянальнага (мадэрнага) часу, інтэлектуалы і палітыкі вакол БХД завастралі ўвагу і на элементах традыцыйнага (цыклічнага) часу аграрнага грамадства. Дажынкi, Купалле і іншыя святы пераасэнсоўваліся як нацыянальныя. Вялікае значэнне захоўвалі і рэлігійна-сакральныя святы, юбілеі і даты.

Карыстанне календарамі, калі не гадзіннікамі, заахвочвалася. Яны ўяўлялі сабой спалучэнне традыцыйнага (цыклічныя аграрныя святы і даты) і рацыянальнага часу (абстрактная сістэма каардынат). Адзначалася вялікая важнасць беларускіх календароў і іх здольнасць складаць канкурэнцыю польскім. Канцэпцыю часу беларускіх хадэкаў можна назваць рацыянальна-традыцыйнай у адрозненне ад канцэпцыі часу КПЗБ, якая глядзела на час як на нешта, што можна паскорыць і пераадолець. Гэта блізка да харызматычнай канцэпцыі часу.

На шляху да ажыццяўлення карэнных пераўтварэнняў на ўзроўні каштоўнасцей, а ў тым ліку і стаўлення да часу, стаялі перашкоды ў выглядзе адсутнасці ў Заходняй Беларусі буйнамаштабнай урбанізацыі і індустрыялізацыі. Заходнебеларускае сялянскае грамадства міжваеннага перыяду ўжо нельга назваць традыцыйным, але не было яно мадэрным і дынамічным. Падыход жа БХД да сацыяльных змен крытыкаваўся як непрагматычны і неадпаведны заходнебеларускім рэаліям, на што звяртаў увагу ксёндз Вінцэнт Гадлеўскі пачынаючы з 1936 года. Але не быў гэты падыход і цалкам утапічным, бо самі хадэкі ўсведамлялі цяжкасці, якія перад імі стаялі, і ўсё ж спрабавалі практычнымі крокамі спрыяць сацыяльным зменам (дзейнасць Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры, падтрымка выбараў у самаўрады і іншае).